

Nowe postajenja

na polu ortografije, morfologije a interpunkcije w hornjoserbšćinje

wobzamknjene wot Hornjoserbskeje rěčneje komisije
w lětomaj 2002 a 2007

W zwisku z wuńdženjom 5. nakłada Prawopisneho słownika (Budyšin 2005) wozjewja Hornjoserbska rěčna komisija zasady tam přewjedzenych prawopisnych změnow. Wozjewjene postajenja potrjehja dotal njerjadowane prašenja a wudospołnjeja abo modifikuja někotre dotal płačace prawidła. Hač na tute změny płaća w 4. nakładze Prawopisneho słownika P. Völkela wozjewjene prawidła hornjoserbskeho prawopisa dale.

1. W alfabetiskim rjedže sčěhuje pismik *ć*, *Ć* po pismiku *č*, *Č*.
2. Wjazba pismikow *dž*, *Dž*, kotraž reprezentuje w cuzych słowach a mjenach jedyn zwuk, naruna so z wjazbu *dź*, *Dź*.

Přikłady:

Džibuti, džihad, džungl, džunka, Tadžikistan

Kombinacija pismikow *dž* je možna jenož na šowje morfemow.

Přikłady:

mědžožty, podžadany, předžurla

3. Pola twórbow z prefiksom cuzeho pochada *hyper-*, *inter-*, *konter-*, *post-*, *super-* a *trans-*, kotrychž słowotwórbna baza w hornjoserbšćinje tež samostatnje wustupuje a so ze samsnym pismikom započina, z kotrymž so prefiks kónči, pisa so na šowje prefiksa a bazy dwójny konsonant.

Přikłady:

hyperrum, interregionalny, konterrewolucija, posttrawmatiski, superrewizija, transsibirski

Ale: Njetrjebamy dwójny konsonant pisać w padach kaž inter(r)ogatiw, inter(r)upcija, trans(s)kripcija, trans(s)piracija, dokelž njeeksisťuja *rogatiw, *rupcija, *skripcija, *spiracija.

Tute postajenje naruna prawidło 183 w 4. nakładže Prawopisneho słownika.

4. We wotwodženkach wot městnych mjenow, kotrychž zdónk kónči so etymologisce na *sk* (džensa tež *sč*) abo *st* (džensa tež *sc*), změni so tuta skupina konsonantow na *šč*.

Přikłady:

Brjest – Brješčan (wobydler Brjesta)

Budapest – Budapeščan (wobydler Budapesta)

Bukarest – Bukareščan (wobydler Bukaresta)

Chróscicy abo Chróst – Chróščan (wobydler Chróscic abo Chrósta) –

Chróščanski, ale Chróstowski

Łusč abo Łusk – Łuščan (wobydler Łusča resp. Łuska) – Łuščanski
Lipsk – Lipščan (wobydler Lipska) – Lipščanski

Zasunjenje -j-

5. Kónči-li so substantiw cuzeho pochada na pismik *-i*, *-y*, *-e* abo *-u* a wurjekuje-li so we wuzwuku tajkeho słowa wokal *i*, *e* resp. diftong *aj*, *ej*, *oj*, zasunje so pismik *-j-* w deklinaciji a we wotwodženkach před serbskim sufiksom, kiž započina so z wokalom.

Příklady:

cowboy, cowbojja, cowbojowy
dragée, dragéeja, dragéejowy
dublee, dubleeja, dubleejowy
gangway, gangwayje, gangwayjowy
grizzly, grizzlyja, grizzlyjowy
hobby, hobbyja, hobbyjowy
jersey, jerseyja, jerseyjowy
kai, kaija, kaijowy
pneu, pneuja, pneujowy
speedway, speedwayja, speedwayjowy
varieté, varietéja, varietéjowy

6. Pola mjenow z wopisanim wukóncom móže so město tutoho zasunjeneho *-j-* (hlej dypk 5) pisać apostrof.

Příklady:

Andrä – Andräja abo Andrä'a, Andräjowy abo Andrä'owy
Bastei – Basteije abo Bastei'e
Breu – Breuja abo Breu'a, Breujowy abo Breu'owy
Galilei – Galileija abo Galilei'a, Galileijowy abo Galilei'owy
Grey – Greyja abo Grey'a, Greyjowy abo Grey'owy
Hanoi – Hanoiija abo Hanoi'a
Marti – Martijej abo Marti'ej, Martijowy abo Marti'owy
René – Renéja abo René'ej, Renéjowy abo René'owy
Richelieu – Richelieuja abo Richelieu'a, Richeliejowy abo Richelieu'owy
Rudi – Rudija abo Rudi'a, Rudijowy abo Rudi'owy
Verdi – Verdija abo Verdi'a, Verdijowy abo Verdi'owy

7. Geografiske mjena, kotrež kónča so na *-ia* abo *-ea*, hodža so ze zasunjenjom *-j-* zeserbšćić. Hdyž so tute mjena zeserbšća, potom dospołnje (Brazilija, Gineja).

Příklady:

Alexandria – Alexandrije abo Aleksandrija – Aleksandrije
Brasília – Brasílije abo Brazilija – Brazílije
Gambia – Gambije abo Gambija – Gambije
Guinea – Guineje abo Gineja – Gineje
Kenia – Kenije abo Kenija – Kenije
Liberia – Liberije abo Liberija – Liberije
Nigeria – Nigerije abo Nigerija – Nigerije
Somalia – Somalije abo Somalija – Somalije
Tansania – Tansanije abo Tansanija – Tansanije

Zasada njeplaći za geografiske mjena, w kotrychž signalizuje *i* mjehkosć předchadžaceho konsonanta.

Příkladaj:

Bogatynia – do Bogatynje – z Bogatynju – w Bogatyni
Gdynia – do Gdynje – z Gdynju – w Gdyni

8. Kónči-li so substantiw w nominatiwje singulara na *-i-*, *-e-*, *-y-* před *-o-*, zasunjemy we wšitkich formach před kóncowku pismik *-j-* (tak kaž dotal hižo pola radijo, studijo).

Příklady:

embryo – embryja
rodejo – rodeja
sterejo – stereja
trijo – trija
widejo – wideja

Zasunjenje *-j-* je obligatoriske tež we wotwodženkach před serbskim sufiksom, kotryž započina so z wokalom.

Příklady:

embryjowy, rodejowy, sterejowy,
trijowy, widejowy

W dalšich wotwodženkach kaž tež w kompozitach je zasunjenje *-j-* fakultatiwne.

Příklady:

embryologija abo embryjologija, embryonalny abo embryjonalny, stereofony abo sterejofony, stereoskop abo sterejoskop, wideoklip abo widejoklip, wideoteka abo widejoteka

W indeklinabelnych krótkosłowach wopisaneho typa so *j* njezasunje.

Příkladaj:

bio, geo

9. W předmjenach, kotrež kónča so na *-ea*, *-ia* resp. na *-eo*, *-io* zasunje so w deklinaciji a we wotwodženkach pismik *-j-*. W nominatiwje singulara je tute *-j-* fakultatiwne.

Příklady:

Andrea abo Andreja – Andreje, z Andreju, Andrejiny

Leo abo Lejo – Leja, z Lejom, Lejowy

Maria abo Marija – Marije, z Mariju, Marijiny

Mario abo Marijo – Marija, z Marijom, Marijowy

Zasunjenje *-w-*

10. Kónči-li so substantiw cuzeho pochada w pismje na *-oo*, *-u*, *-au*, *-eau*, *-ou*, zasunje so w deklinaciji před kóncowku pismik *-w-*. Pismik *-w-* zasunje so tež we wotwodženkach před serbskim sufiksom, kotryž započina so z wokalom.

Příklady:

aku – akuwa, wo akuwje, akuwowy

Dessau – Dessauwa, w Dessauwje

filou – filouwa, wo filouwje, filouwowy

kanu – kanuwa, w kanuwje, kanuwowy

kenguru – kenguruwa, wo kenguruwje, kenguruwowy

Passau – do Passauwa, w Passauwje

tableau – tableauwa, na tableauwje, tableauwowy

tattoo – tattoowa, na tattoowje

Z tym změni so pravidlo 43 w 4. nakładže Prawopisneho słownika, kaž sčěhuje: Pismik *j* pisamy po pismikomaj *f* a *v* při deklinowanju mjenow a cuzych słowow w kóncowce *-’e*.

Přikłady:

Bratislavje, fajfje, girafje

11. Pola mjenow z wopisanim wukóncom móže so město tutoho zasunjeneho *-w-* (hlej dyk 10) pisać apostrof.

Přikłady:

Nehru – Nehruwa abo Nehru’a, wo Nehruwje abo wo Nehru’e,
Nehruwowy abo Nehru’owy

Peru – Peruwa abo Peru’a, w Peruwje abo w Peru’e

Rousseau – Rousseauwa abo Rousseau’a, wo Rousseauwje abo
Rousseau’e, Rousseauwowy abo Rousseau’owy

12. Pola substantiwow cuzeho pochada, kotrež kónča so na *-oa*, *-ua*, *-uo*, zasunje so w deklinaciji před kóncowku pismik *-w-*. W nominatiwje singulara je zasunjenje *-w-* fakultatiwne. Pismik *-w-* zasunje so tež we wotwodženkach před serbskim sufiksom, kiž započina so z wokalom.

Přikłady:

boa abo bowa – bowy, bowje, wo bowje, bowowy

duo abo duwo – duwa, duwu abo duwej, wo duwje, duwowy

Genua abo Genuwa – do Genuwy, w Genuwje

Nikaragua abo Nikaraguwa – do Nikaraguwy, w Nikaraguwje

oboa abo obowa – obowy, na obowje, obowowy

Padua abo Paduwa – do Paduwy, w Paduwje

Samoa abo Samowa – do Samowy, na Samowje

statua abo statuwa – statuwy, statuwje, statuwowy

Je-li baza wotwodženki identiska z nominatiwom, je zasunjenje *-w-* fakultatiwne (sufiks započina so z konsonantom).

Přikłady:

Nikaragua abo Nikaraguwa – nikaraguaski abo nikaraguwaski,
Nikaraguačan abo Nikaraguwačan

Padua abo Paduwa – Paduaski abo Paduwaski, Paduačan abo
Paduwačan

Tute pravidlo płaći tež za padowe formy słowow kaž *kontinuum*, *wakuum*, hdžež móže w deklinaciji *-um* wotpadnyć.

Přikładaj:

kontinuum – kontinuuma abo kontinuuwa, kontinuumowy abo kontinuwowy

wakuum – wakuuma abo wakuwa, wakuumowy abo wakuwowy

13. Za cuzorěčne swójbne mjena, kónčace so na *-e*, kotrež so wurjekuje, stej dvě móžnosći deklinowanja.

Přikład:

Goethe – Goethy, Goeće, Goethu, z Goethu, wo Goeće abo

Goethe – Goetheho, Goethemu, Goetheho

14. Cuze mjena njetrjebaja so deklinować.

Přikłady:

wino z Bordeaux, ekspedycja do Burkina Faso, přednošk wo Mali,

bydlu w Meerane, leću do Peru

15. Něme *-e* w prawopisnje njezeserbšćenych maskulinach a femininach cuzeho pochada móže so při deklinowanju a we wotwodženkach zachować.

Přikłady:

ampere – ampera abo amperea, amperowy abo ampereowy

byte – byta abo bytea, pječ bytow abo byteow

fayence – fayency abo fayencey, fayencowy abo fayenceowy

maisonette – maisonetty abo maisonettey, maisonettowy abo

maisonetteowy

Shakespeare – Shakespeara abo Shakespearea, Shakespearowy abo

Shakespeareowy, shakespearewski abo shakespearewski

16. Skupina wokalow *ie* wosrjedź słowa, kotraž so jako *je* wurjekuje, změní so při prawopisnym zeserbšćenju na *je*.

Přikłady:

barjera, bonbonjera, garderobjera, karjera, premjera,

serwjeta, warjetej, warjeteta, warjetetnosć, woljera

To je modifikacija přěnjeho dźěla prawidła 194 w 4. nakładze Prawopisneho słownika.

Ale: fiesta, sawrier, siesta

Rozšěrjenje prawopisneho zeserbšćenja cuzych słowow a požčonkow w 5. nakładze Prawopisneho słownika

Zakładne prawidło 170 w 4. nakładze Prawopisneho słownika wo „pisanju cuzych słowow“ dale płaći:

„Wo pisanju cuzych słowow rozsudža we wulkej měrje jich rozšěrjenje a zadomjenje w pisanej rěči. Po tutej wuchadneje zasadze pisamy cuze słowa pak po originalnym wašnju pisanja [...], pak změnimy, t. r. zeserbšćimy prawopis cuzych słowow po zasadach hornjoserbskeho prawopisa [...]“

Dokelž so cuze słowa přiběrajcy w hornjoserbsčinje zadomjeja, rozšěri 5. nakład Prawopisneho słownika móžnosć jich zeserbšćenja. Při tym so na to džiwa, zo so słowa po móžnosći pak dospołnje po swojim wurjekowanju zeserbšća, pak po originalnym wašnju pisaja.

17. Nałożowanje prawidła 182 w 4. nakładze Prawopisneho słownika so rozšěri: „Dwójne konsonanty so njepisaja. Město dwójnych konsonantow pisamy jednore.“

Přikłady:

gorila, jidiski, jola, klif, kuter, laso,
loger, mana, oposum, rif

Ale kedžbu: Dospołna konsekwenca nałożowanja tutoho prawidła prawopisneho zeserbšćenja so njedocpěje. Wosebje hdyž wotchila so originalne wašnje pisanja we wjacorym nastupanju wot wurjekowanja, wobchowa so njezeserbšćene pisanje a z tym tež dwójne konsonanty.

Přikłady:

babysitter (nic *bejbisiter), dessert (nic *deser),
jogować (nic *džogować)

Prawidło 71 w 4. nakładze Prawopisnego słownika wo dwójnych pis-mikach w cuzych mjenach njezměnjene dale płaći. Hlej tež dypk 3.

18. Někotre cuze słowa maja so po swoim wurjekowanju w němčinje hi-nak zeserbšćić hač w 4. nakładze Prawopisnego słownika.

Přikłady:

kadriľja	→ kadriľja abo kwadriľja
konquistador	→ konkistador abo konkwistador
kwarantena	→ karantena
martialiski	→ marcialiski
opuntija	→ opuncija
sugescija	→ sugestija

19. W rjedže cuzych słowow dowola 5. nakład Prawopisnego słownika dwoje pisanje, sprěnja po originalu, zdruha zeserbšćene po wurjeko-wanju.

Přikłady:

abonnement abo abonement, computer abo kompjuťer, fileť abo filej, forsythija abo forsicija, gouvernement abo guvernement, hemor-rhoidy abo hemoridy, jockey abo jokej, joghurt abo jogurt, kabriolett abo kabriolej, katarrh abo katar, kenguruh abo kenguru, ressource abo resursa, spaghetti abo spageti

Slědowace prawidła běchu hižo wozjewjene pod titulom „Někotre nowe prawidła za prawopis a interpunkciju w hornjoserbšćinje“ w Serbskich Nowinach (2. 7. 2002), Serbskej Šuli (2002, č. 3, str. 81–82) a Rozhledže (2002, č. 6, str. 221–222).

1. Prawidło wo interpunkciji mjez direktnej řeču, kotraž steji w pazor-kach, a přewodźacej sadu, kiž po njej sčěhuje

Hdyž steji přewodźaca sada abo jeje džěl po direktnej řeči, wotdžěli-my ju z komu po zawěracych pazorkach. To płaći tež, hdyž kónči so direktna řeč z wuwolakom abo prašakom.

Příklady:

„Njewěrju, zo budžeš doma“; praji Jurij.

„Njewěrju cí“, praji Jurij, „zo budžeš doma“, a woteńdze.

„Dži!“; wón zawoła.

„Sće hižo tam pobyli?“; woprašá so wučerka.

Tute prawidło naruna prawidle 274 a 315 w 4. nakładže Prawopisneho słownika.

2. Prawidło wo interpunkciji mjez hłownymi sadami

Mjez hłownymi sadami, kotrež su zwjazane z konjunkcijemi *a*, *ani* – *ani*, *abo*, *pak* – *pak*, je koma fakultatiwny. To płaći tež za hłowne sady, zwjazane ze słowom *respektiwnje* (skrótšene: *resp.*), jeli hodži so narunać z konjunkciju *abo*.

Příklady:

Ja sym dźěłał(,) a ty sy spěwał.

Ani nan ničo wo tym njewě(,) ani mać to njeje zhonila.

Sy ty nastawk sam napisał(,) abo je waš nan tebi pomhał?

Pak ty swoje nadawki spjelniš(,) pak dyrbimy to staršimaj zdžělic.

Prošu wobdžěle so sam(,) respektiwnje pósćelće kompetentneho zastupjerja!

Tute prawidło naruna prawidle 268 a 272 w 4. nakładže Prawopisneho słownika.

3. Prawidło wo interpunkciji mjez pódlanskimi sadami

Mjez pódlanskimi sadami, kotrež su zwjazane z konjunkcijemi *a*, *ani* – *ani*, *abo*, *pak* – *pak*, je koma fakultatiwny. To płaći tež za pódlanske sady, zwjazane ze słowom *respektiwnje* (skrótšene: *resp.*), jeli hodži so narunać z konjunkciju *abo*. Jeli zetkatej so w tajkich padach dvě konjunkciji, njepisamy mjez nimaj žadyn koma.

Příklady:

Widžachmy, koho su popadnyli(,) a kak su jeho wotwjedli.

Ani zo je Budyšin stary(,) ani zo leži při Sprjewi, njebě jemu znate.

Za jutře su připowědzili, zo budže so dešćowac(,) abo zo změjemy samo sněh.

Ženje njejsy ze mnu spokojom a swariš, pak zo je so wobjed

přismudžil(,) pak zo su kamory próšne(,) pak zo je zyma kaž w kólni.
Ja jemu wotmołwich, zo so sam wo transport postaram(,) resp.
zo mje mój bratr tam dowjeze.

Tute prawidło naruna prawidło 281 w 4. nakładže Prawopisneho słownika.

4. **Prawidło wo mało-/wulkopisanju pronomenow**

Pronomeny pisaja so z małym spočatnikom. To nastupa tež formy personalnych pronomenow *ty, wy, wój*, posesiwnych pronomenow *twój, waš, waju* kaž tež *twojedla, wašedla*, a to njewotwisnje wot družiny teksta. Formy pronomenow *wy, waš* kaž tež *wašedla* móža so tež z wulkim spočatnikom pisać, hdyž wužiwaja so jako zdwórliwostne formy.

Příklady:

Luba Hanka, k narodninam přejemy cí zbožo a strowotu,
njech so wšě twoje přeća spjelnja.

Lube džěći, nakładnistwo je za was wudało nowu knižku
z powědančkami.

Česćenaj knjezaj, wój staj wobaj dobyłoj.

Luby Michale, sym runje twojedla posedženje zwołať
na štwórtk popođnju.

Zdwórliwostne formy:

Luba kolegina, přeprosmy was/Was na swjatočne wotewrjenje
wustajeńcy z džělami wašich/Wašich šulerjow.

Lubi aboněca, přejemy wam/Wam a wašim/Wašim swójbnym
žohnowane hody.

Česćeney knježe, wašedla/Wašedla smy termin přednoška
wo tydžeń přestorčili.

Tute prawidło naruna prawidło 162 w 4. nakładže Prawopisneho słownika.

5. **Prawidło wo pisanju zestajenkow a wotwodženkw z cyframi a/abo pismikami**

5.1. Zestajenki a wotwodženki, w kotrychž so ličba z cyfru/cyframi zwuraznja, pisaja so mjez (poslednjeje) cyfru a dašim, wupisanym džělom słowa z wjazawku abo bjez njeje.

Příklady:

70-lětný abo 70lětny, 100-procentowski abo 100procentowski,
4-hlósny abo 4hlósny, 7-króčný abo 7króčný,
60-te lěta abo 60te lěta, w 60-tych lětach abo w 60tych lětach,
100-ćiny abo 100ćiny, k 100-ćinam abo k 100ćinam,
3/4-owy takt abo 3/4owy takt

5.2. Zestajenki a wotwodženki z pismikami pisaja so z wjazawku.

Příklady:

A-rjadownja, ABM-džělačer, i-dypk, l-forma, rh-faktor,
super-g, tbc-chory, US-ameriski, x-ty, y-pruhi, y-wóska,

Pola wotwodženkow z wjacorymi wulkimi pismikami njetrjeba so wjazawka pisać.

Příklady:

ABM-nik abo ABMnik, ABM-nica abo ABMnica,
NDR-ski čas abo NDRski čas, SNM-owc abo SNMowc,

5.3. Hdyž wustupuja we wotwodženkach cyfry hromadže z pismikami, woznamjenjacymi jednotki měry pisa so mjez tutymi pismikami (znamjenjemi měry) a sufiksom wjazawka.

Příklady:

60mm-owska šěrokość, 100m-owy běh, 50kg-owy měch,
100MW-owy reaktor

To płaći tež za pady kaž *100%-owy*, *10Ω-owy*.

Příklady:

100%-ne wobdželenje, 10,5%-owy podžěl, 10Ω-owy zapěr